

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ДЕТИНІЗАЦІЄЮ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

FACTORS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY OF DETINIZATION MANAGEMENT OF ECONOMIC RELATIONS

У статті визначено та обґрунтовано сфери впливу тіньових економічних відносин: деформація системи оподаткування; деформація бюджетної системи; дія на ефективність макроекономічної політики; вплив на кредитно-грошову систему; зміна структури економіки; вплив на економічний приріст та розвиток; відбивається на інвестиційний процес; переміна структури споживання; вплив на процес конкуренції та ефективність ринкової системи; дія на умови відновлення робочої сили; зміна ефективності виробництва й поділ праці; вплив на механізм міжнародних економічних відносин. Визначено, що тіньова діяльність може надати деякі переваги робітникам та підприємствам (зростання прибутку), працівникам (одержати можливість працювати) або споживачам (варіанти отримати товари та послуги по малим цінам), однак тіньова економіка не несе ніяких удосконалень у механізм регулювання економіки, а тільки приводить до нарощення боротьби за розділ фактичних ринків. Доведено, що розширення нелегального сектора надає значного збитку бюджету держави і побічно – іншим економічним агентам, функціонуючим у рамках закону. Встановлено, що економічна незаконність формує пряму загрозу вітчизняній та міжнародній безпеці, призводить до спаду економічної стабільності у державі, що створює небезпеку політичній і законодавчій владі, утворює загрозу самої державності, руйнує нормальне діяння соціальних та економічних інститутів, провокує їх, збільшуючи втрати довіри при здійсненні демократичних реформ, руйнує механізм економічного зростання та анулює досягнуті успіхи. Систематизовано фактори формування та реалізації державної політики детінізації економічних відносин в Україні шляхом їх групування на економічні (криза фінансового механізму, високий рівень податків, мета підприємців отримати надприбутки, взаємозв'язок бізнесу з кримінальними утвореннями), соціальні (низький рівень якості життя, високий рівень безробіття), правові (низький рівень правового пізнання й правової культури громадян, не має чіткої лінії між офіційною та тіньовою діяльністю, низьке забезпечення правоохоронних органів необхідними матеріально технічними засобами), державні (корупційність державних органів будь-яких владних структур, передумови, що дають можливість використовувати державне майно та інші).

Ключові слова: державна політика, тінізація, детінізація, економічні відносини, управління.

The article identifies and substantiates the spheres of influence of shadow economic relations: deformation of the tax system; deformation of the budget system; effect on the effectiveness of macroeconomic policy; impact on the monetary system; change in the structure of the economy; impact on economic growth and development; affects the investment process; change in consumption structure; impact on the competition process and the efficiency of the market system; action on the conditions of labor recovery; change in production efficiency and division of labor; influence on the mechanism of international economic relations. It is determined that the shadow economy can provide some benefits to workers and enterprises (increase in profits), workers (get the opportunity to work) or consumers (options to get goods and services at low prices), but the shadow economy does not bring any improvements in the mechanism of economic regulation. leads to an increase in the struggle for the division of actual markets. It is proved that the expansion of the illegal sector causes significant damage to the state budget and indirectly to other economic agents operating within the law. It is established that economic illegality poses a direct threat to domestic and international security, leads to a decline in economic stability in the state, which poses a threat to political and legislative power, threatens statehood, destroys the normal functioning of social and economic institutions, provokes them, increasing loss of confidence democratic reforms, destroys the mechanism of economic growth and nullifies the achievements. The factors of formation and implementation of the state policy of de-shadowing economic relations in Ukraine by grouping them into economic ones (crisis of the financial mechanism, high level of taxes, goal of entrepreneurs to make extra profits, business relationship with criminal entities), social (low quality of life, high unemployment), legal (low level of legal knowledge and legal culture of citizens, there is no clear line between official and shadow activities, low provision of law enforcement agencies with the necessary material and technical means), state (corruption of state bodies of any government, prerequisites that allow state property and others).

Key words: state policy, shadowing, de-shadowing, economic relations, management.

УДК 354:336.025
DOI <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2020.20.32>

Мошенець О.В.
Народний депутат України

Постановка проблеми. На сьогодні єдиного загальноприйнятого універсального визначення про тіньову економіку та детінізацію економічних відносин не представлено. Різноманіття методів обумовлено різними явищами однак, зазвичай, дана відмінність представлена у характері розв'язання теоретичних та прикладних завдань що вирішуються, а також в методології та методиці вивчення.

Однак тіньова економіка деякими науковцями не сприймається негативно і певні з них доводять і її позитивний вплив. Причиною її становлення є економічна вигода, яка утворюється внаслідок приховування або заниження офіційних показників прибутку від державних контролюючих органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвагоміший внесок у розробку нау-

кових підходів до детінізації економічних відносин здійснено такими вітчизняними й світовими дослідниками, як: О. Барановський, Ф. Бретт, Д. Буркальцева, З. Варналій, В. Вишневська, Дж. Гросман, О. Дяченко, І. Мазур, В. Мандибура, В. Ребало, Т. Рейтер, В. Рейкін, Дж. Робінсон, Г. Рябцев, Р. Седдіг, Р. Скупський, М. Флейчук та іншими. Водночас узагальнення досягнень сучасної управлінської думки засвідчує, що й досі залишається сукупність проблем, яка не отримала належного вирішення. Це уповільнює збалансоване відтворення та результативність функціонування державної політики детінізації економічних відносин в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні факторів формування та реалізації державної політики детінізації економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Дієва політика держави щодо ліквідації тінізації економічних відносин вимагає визначення головних причин її виникнення. В основному, вивчення та узагальнення існуючих методів до визначення факторів тінізації економічної діяльності формує право наголошувати про переважання фіскального елемента у визначенні домінуючих причин тінізації економіки. Тобто, прийняття рішення щодо проведення господарської діяльності в сфері тіньової економіки представники ринкової економіки в державі приймають, переважно, через податкове навантаження і неефективність нормативно-правової сфери. Крім того, переважна більшість науковців серед головних причин тінізації вітчизняної економіки помічають корупцію, неефективну діяльність контролюючих органів, занадто сильне контролювання підприємницького сектору, функціонування та лобізм кримінальних структур. Можна стверджувати, що початковою першопричиною створення тіньового середовища економіки є існуючі вимоги й обмеження, які виставляються державою до представників економічної діяльності [1].

В теперішніх умовах тіньова економіка змінюється у домінуючий, постійно-утворюючий сектор економічних взаємовідносин, який окреслює спрямованість розвитку загальної соціально-економічної системи й формує умови для своєї реалізації. По-перше це відноситься до впливу тіньової економіки на важелі державних інститутів, органи влади та управління, демократичні установи, які відслідковує правоохоронна сфера. Відмічені випадки, коли тіньова економіка має за мету увійти до підґрунтя міжнародної спеціалізації, що виділяє місце держави у міжнародному розподілі праці. На сьогодні сучасні соціально-економічні результати

від здійснення тіньової економіки дуже вагомі. Існування тіньової економіки негативно діє на різні соціально-економічні сфери [2].

1. Дія на податкову систему спостерігається у нерівномірному розподілі податкового обтяження і як слідство зменшення бюджетних надходжень. Не висвітлення економічної діяльності від моніторингу та відмова від сплати податків веде до зростання оподаткування прибутків у законослухняних платників податків та формує умови для нарощення тіньової структури, що є наслідком подальшого приховування доходів від оподаткування, та також зміцнює невиправдану диференціацію прибутків. Результатом тіньової зайнятості являється витиснення з середовища суспільно-корисної праці законних працівників. Водночас сукупний обсяг виробництва не нарощується, а офіційна його складова стає менше. Це призводить до падіння податкових відрахувань. Отже, приховання забороненої законом економічної діяльності спричиняє перерозподіл прибутків та власності методом трансформації податкової політики й податкових відносин.

2. Негативна зміна бюджетної сфери проявляється у зменшенні відрахувань до державного бюджету й трансформації його складової, що є основою недофінансування державних інститутів, контролюючих економіку. Це виливається у ослабленні і деградації державних секторів у той період, коли встановлена найбільш вагома потреба у гарантуванні прав й законних інтересів представників економічних відносин при нарощенні соціально-економічної кризи [3].

3. Вплив на продуктивність макроекономічної політики проявляється в основному у зростанні помилок макроекономічного управління, останні зв'язані з відсутністю повних даних про розміри, структуру та зміни тіньових доходів у нелегальному середовищі.

4. Дія на кредитно-грошову систему відслідковується у змінах сукупної структури платіжного обігу, стимулюванні інфляції, зміни кредитних відносин та нарощення інвестиційних ризиків, задачі збитків кредитним секторам, інвесторам й вкладникам, акціонерам та населенню в цілому. Махінації з валютою, які реалізують тіньові угруповання з ціллю відмивання грошей або для отримання незаконних надходжень, мають вплив на обмінні курси та банківські сфери у багатьох державах. Крім того, існування великих, одержаних нелегальним шляхом доходів в окремій країні формує залежність від тіньового ресурсу, яку тіньові складові готові використати. Нечасто відповідна залежність може спричинити інфляцію. Неочікуване вилучення засобів з обігу може

змінити діяльність вітчизняних фінансових інститутів. Тіньова економічна діяльність діє на валютний ринок в результаті масової конвертації незаконних доходів в іноземну валюту та реалізація її за межі країни. Кримінальні складові на викрадений капітал за посередництвом окремих комерційних банківських установ купують валюту по найвищим курсам.

5. Дефекти змін у структурі економіки в наслідок тіньовій економічній діяльності являються результатом зміни економічної структури. Це відноситься дії різних складових сфери тіньової економіки, та також зросту її незаконності.

6. Дія тіньової економіки на приріст економіки є по-різному направленою. Так, маскуванню господарської діяльності від керування держави, незважаючи на зменшення податкових відрахувань, у складі випадків діє на економічне зростання. Це здійснюється в умовах необумовленої діяльності державного управління, консервативності та неефективності реальних інститутів. Наприклад, в Італії, відповідно до здійснених досліджень, висока прибутковість неврахованої економічної діяльності організацій, може надати економіці темпів, який би був відсутній при інших обставин. Тут передбачено що робота здійснюється у вільний від головних обов'язків період і для її організації не варто створювати нових структур (виробничих площ та транспортних засобів і т.д.). Водночас, якщо робітник займається діяльністю, яка б не знайшла виконавця без нього, то населення не несе втрат. Однак в інших випадках дана економічна діяльність погано відбивається на економічному шляху тому, що падають податкові відрахування, створюючи ланцюг негативних наслідків.

7. Дія на інвестиційний процес стає одним з основних значимих наслідків впливу тіньової економічної діяльності на розширення економіки і може стати різностороннім залежно від ступеня не легалізації тіньової економіки. Прикриття економічної діяльності від моніторингу, як правило, скорочує можливості приваблення інвестиційних ресурсів зі сторони іноземних інвесторів. Вірогідно і протилежна ситуація [4].

8. Деформація складу споживання є відповідним наслідком тіньових засобів перерозподілу прибутків, власності та розвиток ринків незаконних товарів та послуг. Займає місце перерозподіл ВВП на вигоду паразитичного споживання. Зміна складу споживання сприяє деформації секторної структури економіки, спрямовуючи розширення секторів, які обслуговують володарів тіньових понад прибутки. Наслідком тіньового економічного діяння є

зростання витрат обмеженого кола осіб на засоби розкоші в рамках, коли стає гостра потреба у значно широкому розподілі засобів у межах суспільства.

9. Вплив на ступінь конкуренції та раціональність ринкового механізму. Результати дії на порядок конкуренції тіньової економіки перебуває під впливом взаємин тіньових та законних підприємств, від того, чи являються вони конкуруючими. Конкурентні організації нелегального середовища економіки спричиняють шкоду само ефективним установам легального сектора та спричиняють спад загального виробництва та впливають на ступінь споживання у державі.

10. Справляння на умови відтворення робочих ресурсів. Результати тіньової діяльності значно негативно діють на працівників, це пов'язано з не присутністю гарантій, які відносяться зайнятості, винагороди праці і соціального страхування [5].

11. Вплив на результативність виробництва та розподіл праці. Не розкриття економічної діяльності змінює систему поділу праці, нарощує витрати виробництва та підписання ринкових угод, залишає негативний вплив на якості товарів та послуг. У тіньовому середовищі існує небезпека розкриття, що відіграє головну роль. Так у багатьох інцидентах нелегально працюючі хочуть працювати поодиноці, однак можуть отримувати більшу вигоду при здійсненні спільної праці. Небезпека у розкритті заважає розширення підприємства по експлуатації сучасної технології. Тіньова сфера не може розповсюджувати рекламу у газетах чи решти легальних каналах маркетингу.

12. Дія на систему міжнародних економічних відносин. Значними є незаконні прибутки, входячи у світову економіку, порушують стабільність фінансово-кредитної системи, змінюють елементи платіжного балансу країни, деформують ціни та погано впливають на прибутки приватних фірм.

Дане небезпечне становище, яке утворене наслідками діяльності зі сторони тіньової економіки передусім стосується України та вимагає від державних представників влади своєчасного винаходу стратегічних цілей у діяльності по зменшенню обсягів тіньового сектора економіки.

Серед домінуючих факторів, що призводять розширення площ тіньової економіки в Україні слід відмітити [6-7]:

1. Економічні фактори:

– криза фінансового механізму – сприяла відтік грошей з банківської сфери та мультиплікативний негативну дію на більшість ділянок економіки;

– значно високий рівень податків, вагома кількість та складний процес розрахунку податків формують об'єктивні умови становлення тіньової економіки, надлишковий податковий натиск, який суперечить інтересам та властивостям переважної чисельності фізичних та юридичних осіб, які функціонують у рамках законодавчого поля держави;

– закріплення пільгових умов діяння окремим суб'єктам господарювання – ліквідація виробничо-стимулюючої кредитно-фінансової системи, а в результаті відсутність інвестиційної привабливості тіньовим капіталом;

– мета підприємців отримати надприбутки – не має місця у підприємців психології здійснення бізнесу, невідповідність працювати на довгостроковий час, показники прибутковості традиційно домінують над такими величинами, як доля ринку, рівень задоволення користувачів тощо;

– взаємозв'язок бізнесу з кримінальними утвореннями – зростання обсягу кримінальних структур, безвідповідальність їх діяльності, негативна згода країни на кримінальне нагромадження капіталу, узаконення кримінальних авторитетів, також і в суспільно-політичному житті і як результат, інтеграція організованої злочинності з представниками економічної діяльності.

2. Соціальні фактори:

– малий рівень життя суспільства - понад 33% населення одержують доходи нижче прожиткового рівня, 10 % громадян мають прибутки в 2 рази нижче прожиткового мінімуму. Дана ситуація робить певну частину суспільства потенційним джерелом “трудова ресурсів” кримінального середовища;

– високий щабель безробіття та орієнтація частки населення на те, щоб одержати прибуток будь-яким способом;

– нерівномірний поділ валового внутрішнього продукту.

3. Правові фактори:

– низьке забезпечення правоохоронних органів необхідними матеріально технічними засобами;

– малий рівень правового пізнання й правової культури громадян – не існування постійного і збалансованого законодавства, яке б прозоро регламентувало економічну діяльність, провокувало б сприяння проведення суспільно-корисної підприємницької ініціативи та ліквідація правового нігілізму держави та населення;

– слабка підготовка працівників правоохоронних установ до функціонування в нових економічних сферах – неадекватність форм і методів здійснення правоохоронних структур

в зв'язку з якісними переминами в тіньовій економіці, в основному в економічній злочинності;

– без меж нормативно-правова площа у державному законодавстві та певна кількість процесів здійснення тіньових операцій;

– не має чіткої лінії між офіційною та тіньовою діяльностями.

4. Державні фактори:

– корумпованість державних органів будь-яких владних структур, керуючих служб: податкової та санепідемконтролю, пожежної безпеки тощо, і як результат, корупція;

– передумови, що дають можливість використовувати державне майно та ресурси організаційних структур з ціллю отримання неофіційного приватного прибутку державними чиновниками й управлінцями;

– ймовірність лобіювання власних інтересів представниками господарювання у державних структурах через включення фірмами до свого штату у формі “консультантів” посадових суб'єктів вищих та найвищих звань – недосконалість законів та решти факторів дають можливість посадовим особам реалізовувати службові повноваження з власною вигодою, формуючи сприятливі умови для використання фінансовими, енергетичними й сировинними ресурсами.

Висновки. Вивчення та узагальнення існуючих методів до визначення явищ детінізації економічних відносин надає право утверджувати про переважання фіскальної частки у визначенні найголовніших причин тінізації економіки. Тобіш, прийняття рішення про ведення господарської діяльності в тіньовому секторі економіки представники ринкової економіки в державі приймають, переважно, через податкове навантаження та недосконалість нормативно-правової сфери. У результаті здійсненого дослідження визначені причини формування тіньової економіки (нормативно-правові, політичні та організаційні, економічні й технічні, моральні, не діяння повноцінного ринкового середовища, нехватка організаційно-інституційного гарантування економічної політики, нераціональність керування державною власністю та захисту прав власників, постійні вади податкової сфери, незбалансованість державної управлінської політики, неефективність бюджетної політики, зміна структури зайнятості, помилки в діяльності судової гілки, корупція та значний рівень злочинності) та результати (деформація бюджетно-податкового механізму; дія на ефективність державної політики; вплив на кредитно-грошову політику; деформація складу економіки; вплив на економічний приріст та розвиток; дія на інноваційно-ін-

вестиційний механізм; переміна структури споживання; дія на умови конкуренції та ефективність ринкової системи; вплив на якість виробництва та поділ праці; дія на механізм міжнародних економічних відносин).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мандибура В.О. „Тіньова” економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. К.: Парламентське в-во, 1998. 135 с.
2. Буркальцева Д. Д. Методологія розрахунку інтегральних показників безпеки за сферами економіки. Проблеми економіки транспорту : Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. 2013. Вип. 6. С. 107-111.
3. Леонова О.О. Умови реалізації державної політики у сфері детінізації економіки України. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 1 (53). С. 52-57.
4. Мазур І.І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. №3 (8). 2008. С.76-83.
5. Флейчук М. І. Взаємообумовленість тінізації, корупції і показників зростання економіки. Зб. наук. пр. “Економічний простір”. Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. № 36. С. 109-121.
6. Рейкін В.С. Оцінка рівня тінізації як індикатора макроекономічної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 22. Частина 1. С.113-116.
7. Скупський Р.М. Теоретичні аспекти та тенденції тінізації економіки України. *“The genesis of genius” Scientific and educational journal; Geneva, Switzerland, December*. 2016. 7. P. 145-150. ISSN 7634-567X